

sában tehát egybevágó nézeteket vallanak a kulturális háttérükben és hivatásukban egymástól távoli szerzők.

Mivel a könyv a szakmán és a szakmába szocializálódó egyetemi ifjúságon túl széles olvasótáborra és így (változatlan vagy tovább bővített) újabb kiadásra számíthat, szólni kell a kiadás minőségéről. A tudatosan vállalt és többszörösen hangoztatott „használóbarát” jelleg megkívánna még egy *tárgymutatót* vagy legalább az áttekintő tartalomjegyzéknek egy *analitikus tartalomjegyzékkel* való kiegészítését. De mindkettőnél fontosabb volna egy *névmutató* a rendkívüli bőségben idézett szerzőkről, vagy legalább egy olyan fejlettebb szerkesztési gyakorlat, ahol a 24 oldalra (!) elnyúló irodalomjegyzék tételeinél fel lenne tüntetve, hogy a könyv melyik oldalán található rájuk hivatkozás. (Így az érdemben megidézett közel félszáz magyar szerző is könnyen megtalálhatná azokat a passzusokat, ahol az ő kutatási vagy gyógyító praxisbeli eredményeiket építi be a professzió hazai képébe a szerző.) A szerkesztés is gondosabb lehetne. Nemcsak a gépelési hibákat kellene kifésülni az új

kiadás szövegéből, de néhány elmulasztott szerkesztői utánanézés is pótolni. Bosszantó például, hogy *A tudattalan szemantikai elmélete* c., jelentős fejezetnek mindjárt az első soraiban (267.) a tudattalan fogalma filozófiai előfutárainak említésében felcserélődik Eduard von Hartmann (1842-1906) neve, akit tényleg 25 éves korában írt *Philosophie des Unbewussten* című művével tart számon a filozófiatörténet, az ilyen témák iránt nem érdeklődő Nicolai Hartmannéval (1882-1950). De arra is akad példa, hogy a szerző által még nyilván helyesen írt dátumot egy neoklasszikus szerző, George Kelly könyve megjelenési évéről egy fontos fejezet (*A terápiás kommunikáció nyelvi vonatkozásai: kogníció és szemantika*) új bevezetőjében (245.) buzgó kezek az elírásnak vélt 1959-ről 1995-re „javították”. Ilyenekért empátiás együttérzésünk a szerzőnek, de az olvasók képviselésében legyen szabad rangjához méltó munkára kérni a kiadót. (*Buda Béla: Pszichoterápia: Kapcsolat és kommunikáció. Bp., Akadémiai Kiadó, 2005. 524 p.*)

Varga Károly
a szociológiai tudomány doktora

Csaba László: *A felemelkedő Európa*

A kötet a 2005-ben megjelent és az Akadémiai Kiadó névűjével kitüntetett *The New Political Economy of Emerging Europe* című könyv alapjaiban átdolgozott és kibővített, magyar nyelvű változata. Címében Mancur Olson (1982-1987) korszakalkotó munkájára utal, aki azt bizonyította, hogy az érdekcsoportok uralta közpolitika a nemzetek hanyatlásához vezet. A jelen könyv alapkérdése, hogy ez a tézis mennyiben érvényesül a valaha a szovjet birodalomhoz tartozó országok körében, és az elmúlt másfél évtizedben milyen tényezők vezettek egyes országok felemelkedéséhez és mások

hanyatlásához. A kérdés sokrétűségéből adódóan a szerző az új politikai gazdaságtani megközelítést alkalmazza, melyben a közgazdaságtani főáramból adódó összefüggések az intézményi és politikai peremfeltételek tárgyalásával vannak kibővítve. A könyv tizenhárom fejezetének részletes ismertetése meghaladná e recenzió kereteit, ezért a továbbiakban elsősorban a gondolatmenet fő irányát igyekszem visszaadni.

Az elemzés kiindulópontja, hogy tizenhat évvel a rendszerváltás után a közép-kelet-európai régióban már nem a szocializmus öröksége határozza meg a különböző államok fejlődését, ezért problémáik vizsgálhatók a fejlődésgazdaságtan kategóriáinak tükrében. Ennek új paradigmája szerint a sikeres fejlődés kulcsa egy olyan intézményi

környezet létrehozása, mely biztosítja az árstabilitást, az export bővülésén alapuló növekedést, és ahol az állam csak olyan beruházásokat hajt végre, melyet a magán-szektor nem állít elő kellő mértékben. Ezek feltétele többek között a magántulajdon védelme, a független igazságszolgáltatás és egy erős, hatékony közigazgatás, mely korlátozza az érdekcsoportok dominanciáját a gazdaságpolitikai döntéshozatalban. Amennyiben ezek a feltételek hiányoznak, akkor az alulfejlettség ördögi köre alakul ki, melynek során a gyenge állam rossz szabályozási környezetet teremt, ahol az érdekcsoportok uralma miatt sem a külföldi tőkebeáramlás, sem a belső megtakarítás nem valósul meg, és így beruházások hiányában a tartósan lassú növekedés vagy stagnálás lesz a jellemző.

A rendszerváltás tapasztalatai jórészt igazolják a fenti megfontolásokat. A harmadik fejezet statisztikai elemzése szerint azok az országok bizonyultak sikeresnek, melyek exportvezérelt növekedési pályára álltak, és a külföldi működőtőke beáramlása biztosította a beruházáshoz szükséges forrásokat. Az empirikus tapasztalatok a stabil pénz szerepét is megerősítik: azok az országok, melyek társadalmi vagy politikai megfontolásból elodázták az infláció leszorítását, már középtávon is komoly növekedési és társadalmi áldozatokkal szembesültek. Az ismertnek vehető összefüggések mellett azonban a fejlődési láncreakciónak számos más eleme feltárára vár. Hogyan jön létre a fejlődéshez szükséges intézményi környezet? Melyek azok az intézmények, melyek kritikusak a megtakarítások biztosításához? Ezek a kérdések a rendszerváltás tapasztalatai alapján a könyv hátralevő részében kerülnek megválaszolásra.

A szovjet birodalom felbomlása után az EU-tagság távlatára alapuló politikai közmegegyezés bizonyult döntőnek a felemelkedés vagy lemaradás viszonylatában. Az élenjáró

országokban az Európai Unió jelentette elvárások irányítójaként szolgáltak az intézményi reformokhoz, biztosították a változások hitelességét, és ezzel serkentették a külföldi működőtőke beáramlását. Mindez megalapozta a transznacionális folyamatokba való bekapcsolódást, mely a sikeres átalakulás alapfeltétele volt. Ahol az EU-tagság távlata hiányzott, és a politikai közmegegyezés nem jött létre, a formális intézmények nem alakultak ki. Az érdekcsoportok uralma a gazdaságpolitikai döntéshozatalban tartósuult, mely az alulfejlettség ördögi köréhez vezetett.

A fejlődést elősegítő intézményi környezet kialakításának feladata azonban távolról sem ért véget az uniós csatlakozással, és a fejlett országokhoz való felzárkózás semmiképpen sem tekinthető adottnak az EU-n belül sem. Az átalakulás harmadik szakaszának kihívásai közé tartozik a fenntartható államháztartás megteremtése, a közigazgatás megújítása csakúgy, mint a jóléti szolgáltatások átszabása. Ezekben a feladatokban az uniós intézmények átvételére épülő politika már nem garantálja a sikert, hiszen az EU maga is komoly reformokra szorul ahhoz, hogy megfeleljen a transznacionalizáció és a kibővítés kettős kihívásának. Mindez a gazdaságpolitika szempontjából azt jelenti, hogy az új tagországokban a változások irányát semmiképpen sem szabad alárendelni az EU-ból származó közvetlen jövedelemátutalásoknak a hatékonyság és a versenyképesség megfontolásai helyett, hiszen az könnyen a lemaradás intézményesítéséhez vezethet.

A következőkben a szerző a *Stabilitási és Növekedési Egyezmény* eddigi tapasztalatait összegzi, amelyek részben választ adnak arra a kérdésre, hogy konkrétan melyek azok az intézmények, melyek a fenntartható fejlődéshez nélkülözhetetlenek. Közgazdasági szempontból az egyezmény a stabil pénz létéhez járul hozzá, ami alapvető a megtaka-

rítások ösztönzéséhez. Az egyezmény eddigi története azonban rávilágít az intézményi szabályok létrejöttének és fennmaradásának nehézségeire: míg a közös pénz egyértelmű sikertörténetnek mondható, a szabályok folytonos támadásnak vannak kitéve, melyekről a szerző bebizonyítja, hogy elsősorban politikai eredetűek. 2005-ben, már a könyv angol nyelvű kiadásának megjelenése után ezek a támadások az egyezmény felpuhításához vezettek, ami a magyar változatban új fejezetként szerepel. Mivel az új tagállamoknak versenyképességük és felzárkózásuk biztosításához az eurózóna országainál szigorúbb államháztartási politikát kellene folytatniuk, a szabályok gyengülése egyben alátámasztja a korábbi érvet, hogy az Unió vezérelte átalakulás kora véget ért.

A 10-11. fejezet Oroszország és Kína esetét vizsgálja, melyek látszólag ellentmondanak az eddigiekben felvázolt modellnek. A magas növekedés mindkét esetben alulfejlett intézményi környezetben lehetségesnek bizonyult, és ezért felmerül a kérdés, hogy ezek az országok fejlődési alternatívát jelentenek-e a közép-kelet-európai régió számára. A szerző válasza határozottan nemleges. Míg Oroszországban a nyersanyag-vezérelte növekedés a Latin-Amerikában elterjedt duális gazdasági struktúrához vezetett, Kínában számos speciális, történeti sajátosság (például decentralizált adminisztráció, a kereskedelmi szellem fennmaradása, a kínai kultúrközösség tőkebehozatala) indokolja a magas növekedést. A szerző szerint hosszú távon a két példa sem nem másolható, sem nem fenntartható, és a formális intézmények gyengesége mindkét országban komoly problémákat vetít előre.

A két záró fejezetben a szerző elméleti összegzésre és a nyitott kérdések felveté-

sére vállalkozik. Felhívja a figyelmet a rendszerszemlélet fontosságára, hiszen a fejlődés egyes feltételei összefüggnek, és ezért egy-egy elem kiemelése nem várt következményekhez vezethet. A magántulajdon elterjedése szakszerű piacsabályozás híján önmagában nem eredményez nagyobb hatékonyságot, míg a jóléti rendszerek reformját nem lehet megvalósítani a pénzügyi közvetítőrendszer megerősítése nélkül, ami garantálja a megbízható megtérülést. A következő korszak nagy kihívása, hogy az információtechnológiai forradalom korában, mikor a köz- és magánszféra, a nemzeti és globális közötti határok elmosódtak lettek, hogyan lehet a piacok megtámadhatóságát és az egyenlő elbánás elvét biztosítani. Konkrét receptek híján ebben a folyamatban a visszacsatolásnak és az önkorrekciónak különösen nagy jelentősége van, mely az átláthatóság és elszámoltathatóság fontosságát támasztja alá. Mivel ezek a feltételek csak demokratikus körülmények között érvényesülhetnek, a piacgazdaság és a demokrácia egymást erősítő kört alkot. E vonatkozásban a könyvben többször tárgyalt populizmus és a társadalmi kohézió csökkenése jelenti a nagy kihívást, mely alapjaiban áthatja alá a demokratikus döntéshozatal menetét.

A könyvben tárgyalt kérdések az eurócsatlakozás kihívásaival szembeesülő Magyarország számára különösen időszerűek. Bár mint minden igazán jelentős munka, ez a mű sem ad egyértelmű recepteket a sikerre, és inkább a problémák továbbgondolására ösztönöz, a megoldások irányának megtalálásához azonban mindenképpen fogódzót nyújt, és ezért komoly figyelmet érdemel. (Csaba László: *A felemelkedő Európa*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2006, 482 p.)